

Foto: Göran Billeson 2013

Harvestads gårdssmedja – Smedjebacken i Landeryd

Författare: Joakim Johansson

Den enda ursprungliga byggnaden i Landeryds hembygdspark är Smedjan, men det är inte vilken smedja som helst. Byggnaden har även inrymt en smedbostad och bottenvåningen är mycket märklig med sina tjocka stenmurar.

Smedjan är den allmänt använda benämningen även om byggnaden förr i husförhörslängderna hade det tjugigare namnet Smedjebacken. Den tillhörde ursprungligen Harvestad gård vars pampiga huvudbyggnad ligger 300 meter väster om Smedjan. 1975 blev Linköpings kommun ägare av Smedjan genom köp av Harvestad gård. Smedjan användes som sommarbostad fram till 1991 då Landeryds hembygdsförening fick överta den, efter påtryckningar på kommunen om upprustningsbehov. Byggnaden var då rejält nedgången och i stort behov av renovering. Bland annat hade murarna mot vägen rört sig utåt då tung trafik passerade till Bogestad, när golfbanan anlades i slutet av 1980-talet. Kommunen var behjälplig med att stycka av en större markbit kring Smedjan där hembygdsföreningen planerade att anlägga en hembygdspark. Parken invigdes 1994 och fyra år senare blev hembygdsföreningen ägare av hela fastigheten.

*(Bild 1) Smedjan vid Harvestad före hembygdsvöreningens övertagande. I nederkant av bilden syns den nyanlagda vägen till Landeryds golfklubb. Ovanför den asfalterade vägen, närmare Smedjan, går föregångaren, en äldre grusväg.
Foto: Ivan Gustavsson omkring 1990 (Landeryds hembygdsvörening)*

(Bild 2) Smedjan före renovering. Foto: Sven-Olov Ericson 1991

(Bild 3) Hembygdsföreningsmedlemmarna Folke Karlsson och Sven-Olov Ericson vid den gamla isärfallna ässjan som sedan renoverades. Foto: Olle Ström 1991/92 (Landeryds hembygdsförening)

(Bild 4) hembygdsföreningsmedlemmen Allan Bergström vid den renoverade ässjan i smedjan. Foto: Sven-Olov Ericson 1992

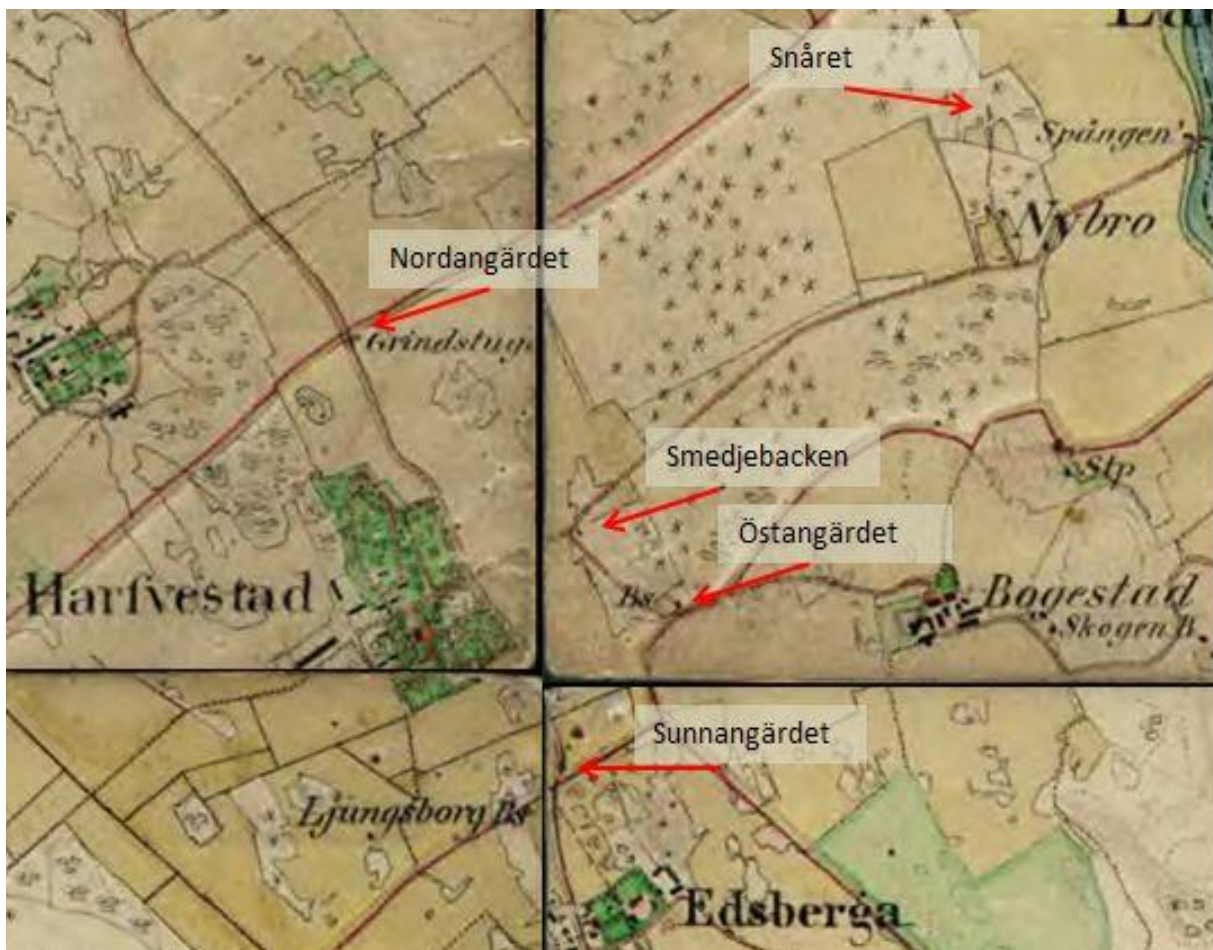
Arkivforskning om Smedjan

Det finns inget skriftligt känt om byggnadens ursprung och arkivmaterialet om Harvestad är knappt. Harvestad bestod ursprungligen av fyra gårdar vilka före sekelskiftet 1800 sammanslogs till en stor gård.

Att det historiskt sett funnits en smedja vid en så stor gård som Harvestad är självklart. När just denna smedja uppfördes och om tidigare smedjor varit placerad på samma plats är okänt då inga tidiga detaljerade kartor finns över Harvestad.

I Landeryds kyrkböcker återfinns endast en handfull yrkesverksamma smeder vid Harvestad. I födelseboken år 1763 återfinns smeden Carl Wistelius (1737–1803) med familj vid Harvestad^{1,2}, och 1785 smeden Olof Wredberg (1751–1813) med familj^{3,4}. Var vid Harvestad de bodde ger inte källorna någon närmare uppgift om.

Kyrkoarkivets husförhörslängder för Landeryd börjar år 1789. Det året kom smeden Peter Köhler (1762–1809) med familj till torpet Sunnangärdet vid Harvestad. Sunnangärdet låg som namnet beskriver, söder om gårdet vid Harvestad. Dessutom fanns Nordangärdet och Östangärdet runt samma gårde. Torpet Sunnangärdet försvann efter 1850 och finns endast markerat på en karta över grannbyn Edsberga 1840⁵. Från Nordangärdet flyttade de sista boende 1911. Östangärdet som även kallades Högsbacken ersattes kring sekelskiftet av en arbetarbostad.

(Bild 5) Kartutsnitt ur Häradskartan 1877 från Lantmäteriets Historiska kartor. Harvestad är i kartmaterialet uppdelat på fyra kartor, där av den ihopklippta bilden av karthörn. (historiskakartor.lantmateriets.se)

År 1797 flyttade Köhler från Sunnangärdet. År 1804 bodde den 42-årige smeden Magnus Carlberg med familj i torpet och åren 1809–1810 den 25-årige döve smedgesällen Peter Berglund. Den tidigare smeden Köhlers styvson, smeden Carl Lilja (1777–1839), bodde mellan 1816 till 1817 i Sunnangärdet med hustru och barn. Med tanke på att dessa smeder bodde i ett och samma torp så är det tänkbart att även de först nämnda smederna bodde i Sunnangärdet.

Åren 1813 till 1818 bodde en smed vid namn Carl Trysell (1786–1842) i torpet Snåret, nära Nybro, på Harvestads ägor. Det kan inte bekräftas att alla ovan nämnda smeder varit verksamma i en smedja vid Harvestad, men eftersom de bott där så får vi anta att de varit det.

Märkligt nog fanns det mellan 1818–1861 inte någon boende vid Harvestad med titeln smed. Att det ändå fanns en smedja för husbehov vid gården är högst sannolikt.

Slutsatsen av forskningen kring Smedjan tyder på att smedbostaden tillkom 1861 när smeden Nils Vilhelm Månsson (1834–1906) kom till Harvestad. När han och familjen flyttade 1868 kom näste smed Jacob Axel Frithiof Bergström (1838–1900) med hustru och barn. Först då antecknades namnet Smedjebacken i husförhörlängderna.

1872 övertogs bostaden av den Blekingefödde smeden Frans August Andersson (1846–1918) med familj. Efter dem 1883 kom smeden Oskar Fredrik Stål (1858–1942) med hustru och son. När de flyttade 1885 kom smeden Nils Vilhelm Månsson och hans familj tillbaka till Smedjebacken igen. De hade hunnit med att vara torpare vid Valla i Linköping och därefter bott ett tag i torpet Stenhagen vid Blästad och skött smedjan där. Månsson finns förevidgad på ett fotografi från år 1892, där de dåvarande torparna och arbetarna vid Harvestad står uppställda.

*(Bild 6) Smeden
Nils Wilhelm Månsson
vid Harvestad 1892, del
av större fotografi
(Landeryds
hembygdsförening)*

Tidigare har angivits att smidesverksamheten i smedjan upphörde 1905, vilket är fel. När änklingen Månsson dog 1906 kom smeden Karl Gustaf Oskar Svensson (1855–1927) med hustru och barn till Smedjebacken. 1908 flyttade de till Nykro (Nybygget) vid Nedre Ullstämman. I hembygdsföreningens torpbok berättas om hur denne smed i Nykro var ytterst otrevlig mot familj och grannar när han var onykter. Åren 1912–1913 bodde den 52-årige gårdssmeden Per Gustaf Andersson med familj i Smedjebacken. Före och efter honom bodde Harvestads gårdsfolk i denna bostad.

1935 flyttade Olof och Greta Johansson med dottern Maj-Lis till Smedjan. "Olle Jon" som han kallades var kördräng vid Harvestad, men var även smideskunnig. Det är dock okänt om smedjan var brukbar under denna period. De flyttade därifrån till Hjulsbro 1949.

*(Bild 7) Smedjan vid Harvestad.
Foto: Joakim Johansson 2006*

Funderingar kring byggnaden

Föreningsmedlemmar har genom åren spekulerat i alla möjliga användningsområden för byggnaden. Allt från att det kunde ha varit ett kloster på 1300-talet då Bo Jonsson Grip var gårdens ägare till att det varit salpetersjuderi på 1600-talet, det vill säga en del i kruttillverkning. Att det varit ett kloster är uteslutet av flera skäl, medan teorin om salpetersjuderi eller krutförråd kan vara mer trolig. En eller flera gårdar i Harvestad tillhörde nämligen Kronan fram till och med 1700-talet. Men några personer med titeln salpetersjudare eller likande har hittills inte påträffats vid Harvestad i kyrkoarkiven.

(Bild 8) Smedjan vid Harvestad. Trapphuset byggdes 1937 och ersatte en invändig trapp. Foto: Joakim Johansson 2006

Byggnaden berättar

Byggnaden är omkring 20 meter lång och 9 meter bred med runt 2 meter höga och närmare 1,5 meter tjocka grundmurar av granitsten. En stor murstock i mitten avgränsar bottenvåningen i två delar. I den norra delen är själva smedjan där det har varit öppet ända upp inock. I den södra delen som isåfall var bränneriet, finns en bakugn och ursprungligen även en trappa upp till bostadvåningen ovanpå. Bostaden som bestod av ett kök och ett rum, var av förståeliga skäl ganska olämplig då rök och sot säkerligen trängde in från smidesverksamheten. Det måste även ha varit en mörk bostad eftersom det ursprungligen endast fanns ett fönster på den södra gaveln, i rummet. Möjligen fanns det en enkel frontespis som ljusinsläpp i köket.

Rörspisen i rummet står mitt på träbjälklaget utan förstärkning under. Hembygdsföreningen satte på 1990-talet in en stolpe i bottenvåningen för att stötta det sviktande bjälklag där rörspisen står.

*(Bild 9) Rörspisen på andra våningen.
Foto: Joakim Johansson 2006*

Vid något tillfälle har en kammare byggts på ovanvåningen intill köket med en lucka eller fönsterglugg under takfoten. Omkring 1937 förbättrades bostaden genom att ett trapphus byggdes till och den invändiga trappan från bottenvåningen sattes igen. En större frontespis byggdes med två stora fönster mot väster, vilka gav mer ljus i köket och kammaren. Längs rummets sidor finns så kallade kattvindar. I båda kattvindarnas förlängning finns halvmånefönster på södra gaveln.

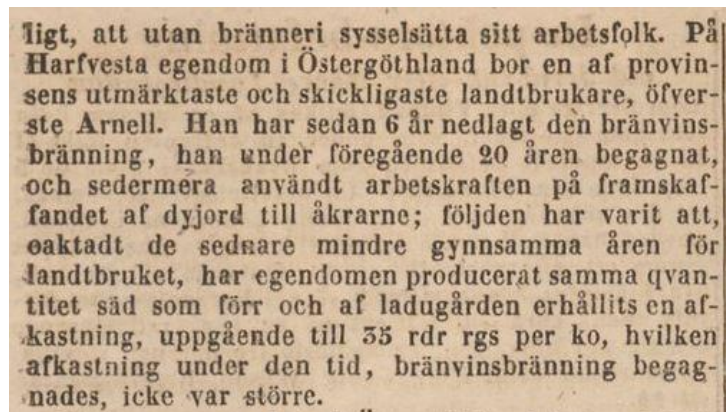

*(Bild 10) Under det vänstra fönstret syns den igensatta gluggen som var ljusinsläpp till kammaren innanför.
Foto: Joakim Johansson 2006*

Nya uppgifter 2018

När denna artikel var färdig fann jag, efter sökande bland Kungliga bibliotekets digitaliserade dagstidningar, en annons den 27 september 1822 i "*Post- och Inrikes Tidningar*".

I annonsen utbjöds Harvestad gård till försäljning på auktion som skulle hållas den 24 oktober 1822. I annonsen står att vid gården finns: "*Nybygdt Bränneri och Smedja*". Det är egentligen för bra för att vara sant. Är detta svaret på många års grubblande? Det skulle med en gång ge en förklaring till den långa byggnaden, som är orimligt lång för att bara ha byggts som smedja. Dessutom förklaring till varför det finns en eldstad i den del som inte är smedja. Det är den hittills säkraste uppgiften som gått att finna. Det går samtidigt inte att helt utesluta att det skulle kunna röra någon annan byggnad. Ändå passar det perfekt för vår byggnad med bränneri och smedja i kombination och bör ses som en säker uppgift om byggnadens ursprung. Gården ägdes vid denna tid av arvingarna till löjtnant Fredrik Thollander (1756–1815). Gården köptes obekant år av överste Lars Fredrik Arnell (1785–1852) som flyttade dit 1829. Genom nedanstående tidningsklipp ur *Aftonbladet* får vi reda på att överste Arnell lade ner brännvinsbränningen 1841.

ligt, att utan bränneri sysselsätta sitt arbetsfolk. På Harfvesta egendom i Östergöthland bor en af provin- sens utmärktaste och skickligaste landbrukare, öfver- ste Arnell. Han har sedan 6 år nedlagt den bränvins- bränning, han under föregående 20 åren begagnat, och sedermera använt arbetskraften på framskaf- fandet af dyjord till åkrarne; följdén har varit att, oaktadt de sedvare mindre gynnsamma åren för landtbruket, har egendomen producerat samma quan- titet säd som förr och af ladugården erhållits en af- kastning, uppgående till 35 rdr rgs per ko, hvilken afkastning under den tid, bränvinsbränning begag- nades, icke var större.

Aftonbladet 1847-07-08

Sammanfattning

Detta är med största sannolikhet den byggnad som beskrivs som "*Nybygdt Bränneri och Smedja*" i en auktionsannons 1822. Det förklarar byggnadens långa utformning och indelning i två delar med en ässja i ena delen och en eldstad i den andra. Bränneriet upphörde 1841. Ovanpå bränneridelen inreddes sannolikt 1861 en smedbostad.

Schiörlins bälg

I smedjan finns en fungerande smidesbälg som vid renovering visade sig ha gamla räkningar påklustrade på insidan. Det namn som nämns på dessa är Pehr Schiörlin (1736–1815). Han var verksam som orgelbyggare och bodde i Linköping. Han brukar räknas som en av vårt lands främsta orgelbyggare under denna tid. Men hur och när bälgén kom till denna smedja är okänt.

Besök gärna Landeryds hembygdspark och beundra den vackra smedjan som idag innehåller flera intressanta utställningar.

- 1) Landeryd (E) CI:2 1695-1779 Bild 209 / Sida 439
- 2) <https://forum.genealogi.se/index.php?topic=75601.0>
- 3) Landeryd (E) CI:3 1780-1832 Bild 17 / Sida 23
- 4) <http://ucr43.se/Britt-Marie/Britt-Marialla/index.htm?/Britt-Marie/Britt-Marialla/000/003/652.htm>
- 5) *Karta ur Lantmäteriets historiska kartarkiv. 05-LAN-42 Laga skifte/Ägobyte 1840*

(Bild 11) Detalj av Smedjan vid Harvestad. Foto: Joakim Johansson 2006